

Hatıralardaki Yanlışların Cumhuriyet Dönemi Tarih Yazıcılığında Yarattığı Problemler

Mevlüt Çelebi*

Giriř

Tarih araştırmalarında hatıraların çok kıymetli kaynaklar olmakla birlikte, en azından diğer kaynaklar kadar, kullanılırken son derece titiz olmak gerektiği bilinmektedir. Olayların resmî belgelere yansımaya kısmına nüfuz edilmesini, perde arkası gelişmeleri yansıtma bakımından, olaylara tanık olanların yazdıklarını görmezden gelmek ya da yok saymak mümkün değildir. Genel olarak, Türklerde yazı ve özellikle anı yazma geleneğinin çok gelişmemiş olduğu kabul edilir. Bu açıdan bakınca, yazılan hatıraların kıymeti daha da artmaktadır.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş süreci, aynı zamanda önemli değişim ve kırılmaların yaşandığı bir dönemdir. Bu süreç, kişilerin, olayları değerlendiriş biçimi, tutumları ve hatırladıkları -ya da hatırlamak istedikleri- üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Anılardaki subjektif ve ben merkezli yaklaşımlar bir yana, olmuşları olmamış, olmamışları olmuş gibi yansıtan hatıraların tarihçilikte yarattığı/yaratacağı sorunlar, bu kıymetli kaynakları son derece titiz bir şekilde kullanmayı zorunlu kılıyor.

Çeşitli çalışmalarımızda faydalandığımız anıların, çizdiğimiz bu çerçevede sorunlar yarattığını tespit ettik. Nasihat Heyeti'nin Anadolu'da yaptığı seyahate gazeteci olarak katılan Burhan Cahit'in seyahat esnasındaki yazılarıyla, yıllar sonra heyet hakkındaki değerlendirmelerindeki tutarsızlıklar, son Osmanlı padişahı Vahdettin'in İtalya'daki hayatına dair verilen bilgilerdeki çelişkiler, Atatürk'ün Mussolini ile ilişkileri hakkında

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, mevlutcel-
ebi@yahoo.com ORCID: 0000-0001-8244-661X DOI: 10.37879/9789751749987.2022.25

destanımsı ama gerçek olmayan bilgiler, bir İtalyan generalinin Millî Mücadele Dönemi'ne dair anlattıklarındaki tutarsızlıkları ele alıp değerlendirceğiz.

1. Nasihat Heyeti

Haklarında birkaç makale¹ ve bir kitap² yayınladığımız “Nasihat Heyetleri” ile ilgili anılarda rastladığımız yanlışlara geçmeden önce Nasihat Heyetleri hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. Bir arayış ve belirsizlik dönemi olan Mütareke Devri'nde Sadrazam Damat Ferit Paşa; Padişah Vahdettin'nin ve İngilizlerin de onayını alarak iki Heyet-i Nâsıha (Nasihat Heyeti) kurdu. Başkanlıklarını şehzadelerin yaptığı bu heyetlerden biri Anadolu'ya, diğeri de Rumeli'ye gönderildi. Başkanlığını Şehzade Abdürrahim Efendi'nin yaptığı Anadolu Nasihat Heyeti şu üyelere meydana geliyordu: Bahriye eski nâzırı ve âyandan Ali Rıza Paşa, Divan-ı Harb-i Örfî eski reisi Mahmut Hayret, Basra eski valisi Süleyman Şefik Paşa, erkân-ı harbiye mirlivalığından emekli Ali Fevzi, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, Pazarcık eski müftüsü Halil Fehim, Karahisar eski mebusu Yanko Güvedinis ve Dâhiliye Nazareti memurîn-i Kalem Müdürü Ohannes Ferid. Anadolu Heyeti 16 Nisan 1919' da İstanbul'dan Mudanya'ya hareket etti. Mudanya'dan Bursa'ya geçen Anadolu Nasihat Heyeti, Karacabey-Kirmasti (Mustafa Kemal Paşa)-Susurluk-Balıkesir-Soma-Akhisar-Manisa güzergâhını izleyerek ve geçtiği yerlerde törenlerle karşılanıp uğurlanarak 26 Nisan 1919 günü İzmir'e geldi. 29 Nisan 1919'da İzmir'den ayrılan heyet Aydın'a gitti. Heyet Aydın'da ikiye ayrıldı. Mahmut Hayret Paşa başkanlığında ve Süleyman Şefik, Yanko ve Halil Fehim'den oluşan bir grup Muğla'ya hareket ederken, şehzade ve heyetin diğer üyeleri de Burdur'a hareket ettiler. Denizli, Burdur, Antalya ve Isparta'yı ziyaret eden heyet, Konya'ya gitti. Heyet, Konya'da bulunduğu günlerde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine seyahatini yarıda keserek 18 Mayıs 1919'da İstanbul'a döndü.

1 Mevlüt Çelebi, “İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nâsıhası), 16 Nisan- 18 Mayıs 1919”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, C. 6, S. 18, (Temmuz 1990), s. 561-589; Mevlüt Çelebi, “Nasihat Heyeti'nin Manisa'yı Ziyareti”, *Manisa*, S. 13, (Mayıs 1997), s.61-64; Mevlüt Çelebi, “Nasihat Heyeti'nin İzmir'i Ziyareti”, *İzmir Kent Ansiklopedisi, Tarih, Birinci Cilt, Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi Yayını, İzmir 2013*, s. 289-298.

2 Mevlüt Çelebi, *Heyet-i Nâsıha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Akademi Kitabevi, İzmir 1992.

Başkanlığını Şehzade Cemaleddin Efendi'nin yaptığı Rumeli Heyetinde, Harbiye Nâzırı Cevad Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa bulunuyordu. 28 Nisan 1919'da İstanbul'dan ayrılan bu heyet, Edirne, Kırklareli, Lüleburgaz, Tekirdağ ve Gelibolu'yu ziyaret ettikten sonra 9 Mayıs 1919 günü İstanbul'a döndü.

Şimdi bu heyetlerden söz eden bazı hatıralarda verilen bilgileri aktarıyoruz. İttihat ve Terakki'nin istihbarat örgülü olan Teşkilat-ı Mahsus'a'da ve Millî Mücadele Dönemi'nde İstanbul'da faaliyet gösteren M. M. Grubu'nda önemli görevler üstlenmiş olan Hüsamettin Ertürk'ün Anadolu heyeti hakkında hatıralarında anlattıkları aynen şöyledir:

“Sultan Vahideddin, Şehzade Abdürrahim Efendi riyasetinde, umum Jandarma kumandanı, sınıf arkadaşım, erkân-ı harp mirlivası Sarı Kemal Paşa'yı ve gene sınıf arkadaşım padişahın eniştesi erkân-ı harp kaymakamı Batumlu Mustafa Bey'i de katarak 3 kişilik bir heyet halinde Anadolu'ya göndermişti. Bu iki sınıf arkadaşım, Millî Mücadele'ye girenleri bildirmemelerini ve bilhassa onları el altından teşvik etmelerini teklif etmiş, bir gün tarih sahifelerine iyi bir hâtıra ile gireceklerini söylemiştim. Cidden her ikisi de tekliflerimi hüsnü surette telakki etmişler ve şehzadeyi üstelik ikna etmişlerdi. Şehzade Abdürrahim Efendi bu Anadolu seyahatinde Demirci Efe ile görüşmüş, zâhiren silahlarını teslim etmesini ve padişah tarafına geçmesini kendisinden istemişti. Kemal Paşa ve Kaymakam Mustafa Bey, şehzade ile mutabık kalarak zâhiren nasihat ediyor, hakikatte silahlı kıyam edenlere, düşmanla sonuna kadar çarpışmalarını ve millicilerle iş birliği yapmalarını tavsiye ediyorlardı.”³

Yukarıdaki bilgilerden, Şehzade Abdürrahim Efendi'nin başkanlığı dışındakilerin tamamen hayal ürünü olduğu görülmektedir. Heyet üyelerinin kimler olduğunu daha önce yazmıştık. Burada isimleri geçen Sarı Kemal Paşa'nın ve Batumlu Mustafa Bey'in Anadolu'ya gönderilen heyette bulunmaları söz konusu değildir. Hüsamettin Ertürk'ün anlattıklarından heyetin Anadolu'ya Millî Mücadele başladıktan sonra gönderildiği anlaşılmaktadır. Oysa heyet, İzmir'in işgalini öğrenince apar topar İstanbul'a dönmüştür. Şehzadenin Demirci Efe ile görüştüğü ve heyetin “Milliciler”e kimi tavsiyelerde bulunduğu iddiaları da gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Şehzade'nin Demirci Efe ile görüşmesi söz konusu olmadığı, gibi henüz Anadolu'da fiilî bir karşı koyma bulunmadığından “Milliciler”le işbirliği de tamamen zorlama bir yorumdur.

3 Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası, Hüsamettin Ertürk Anlatıyor*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1957, s. 383.

Gazeteci Zeynel Besim Sun da Anadolu heyeti hakkında hâtıralarında şunları yazmıştır:

“Yunanlıların İzmir’i işgali üzerine metropolit Hrisistomosun tahrikleriyle yerli Rumlar işi o derece azıtmışlardı ki, uzun yıllardan beri dostluk yaptıkları Türklerle dahi ilişkilerini kesmişlerdi... Durum bu iken İstanbul’daki padişah ve etrafındakiler Türklerin Rumlara zulmettiği kanaatindeydiler. Henüz işgal altına girmemiş olan bölgelerde Rumların bir katliama mâruz kalabileceği vehmi bu efendilere musallat olmuştu. Bu düşünceyle bir Heyet-i Nâsiha teşkili ve bu heyetin Anadolu’ya giderek Millî Mücadelecilere, ‘daha doğrusu çetelere’ nasihatlar vermesi kararlaştırıldı. Heyete padişah nâmına Şehzade Abdürrahim Efendi riyaset edecekti. Şehzade efendi kukla gibi duracak, lâzım gelenlerle Hurşit Paşa konuşacaktı... Heyet yola çıktı, bazı temaslardan sonra Bandırma’dan hususi bir trenle Soma istasyonuna gidildi. Şimendifer hattı Fransızların olduğu için diğer mevzilerde olduğu gibi, Soma istasyonunda da bir Fransız müfrezesi bulunuyordu. Bu müfreme şehzadenin istasyona inmesine müsaade etmedi. Bu mümanaat o sırada istasyonda bulunan İbrahim isimli bir çeteci Türkün çok ağına gitmişti. O günkü telâkkiye göre bir Osmanlı şehzadesi kendi topraklarına ayak basmaktan nasıl men edilebilirdi?

Zeybek İbrahim Fransızca bilmiyordu. Fransız askerleri de Türkçe bilmiyordu. İbrahim Fransızlara yaklaştı, elleriyle işaret ederek bu mümanaatlarının sebebini sordu. Fransız müfreme kumandanı olan çavuş hiddetle “No” diyor ve gürültü ediyordu. İbrahim işi uzatmadı, tüfeğini Fransızlara çevirince, ‘haydi, buradan cehennem olun’ diye bağırdı. Manzarayı vagonun penceresinden seyreden Hurşit Paşa’ya da, ‘Paşam, inmekte serbestsiniz’ dedi. Sekiz kişilik Fransız müfrezesi hususi vagonun başından uzaklaşmışlardı... Hurşit Paşa sordu: ‘Sen kimsin oğlum?’ İbrahim cevap verdi: ‘Ben bir zeybeğim, Paşam.’ ‘Kuvâ-yı Milliyeci misin?’ ‘Elhamdülillah öyleyim, Paşam.’... İstasyona inen Hurşit Paşa’nın etrafında Türkler toplandılar ve paşayı arzusu üzerine Kuvâ-yı Milliye heyetinin bulunduğu yere götürdüler. Şehzade vagonun inmedi. Kuvâ-yı Milliye heyetinin açıklamalarını hayretler içinde dinleyen paşa sordu: ‘Ne diyorsunuz? Burada şimdi cephe mi var?’ Paşa’yı cepheye götürdüler. O esnada Yunanlıların ateşi başladı... Hurşit Paşa durumu kavramıştı. Gidip şehzadeye de anlattı. Soma’dan böylece ayrıldılar.”⁷⁴

4 Zeynel Besim Sun, “Millî Mücadele’de Zeybekler”, *Dün-Bugün*, C. 1/S. 10 (1956), s. 20-21.

Yukarıdaki bilgiler bir hâtıra özelliğinden çok, bir tarihî roman veya tarihî bir filmin senaryosu gibi kaleme alınmıştır. Verilen bilgileri baştan incelediğimizde, heyetin Anadolu'ya İzmir'in işgalinden sonra gönderildiği gibi bir sonuçla karşılaşılıyor ki, bu tamamen yanlıştır. Hurşit Paşa'nın heyet üyesi olduğu düşüncesi de yanlışlardan bir başkasıdır. İddia edildiği gibi, Anadolu heyeti Bandırma'ya uğramış değildir. Anadolu Nasihat Heyeti uğradığı diğer yerlerde olduğu gibi Soma'da da törenle karşılanmış ve uğurlanmıştır. Şehzade trenden inmiş ve halka padişahın selâmını tebliğ etmiştir. 24 Nisan 1919'da Soma'ya gelen heyet burada da padişah beyanamesini okumuştur.⁵ Fransızların karşı koyması ve sonrasında anlatılan olaylarda gerçeği yansıtmaktan uzaktır.

Üzerinde duracağımız son hâtıra Burhan Cahid'in (Morkaya) yazıdır. Anadolu heyetinin seyahatine, çalıştığı Yeni Gazete adına ve basın temsilcisi olarak katılan Burhan Cahid, bu geziye ilişkin anılarını çalıştığı Yeni Gazete'de "Heyeti Nâsiha ile Beraber" başlığı altında kaleme almıştı. Burhan Cahid bundan başka, Yeni Mecmua dergisinde bu geziye ait hâtıralarını 5 sayıda yazmıştır.⁶ Burhan Cahid'in bu iki yazı dizisi arasında, kişiler hakkındaki düşünceler, olaylar ve üslûp bakımından büyük farklar ve çelişkiler vardır.

Burhan Cahid'in anılarındaki pek çok yanlış ve çelişkiden birkaç örnek vereceğiz. İlki, Şehzade Abdürrahim Efendi ile tanışması. Burhan Cahid, Şehzade ile tanışmasını 1939'da şöyle anlatır:

"Paşa önde ben arkada odadan çıktık. Bursa belediyesi her işi bırakmış, daireyi heyetin emrine vermiş. Üst kat tamamıyla heyet tarafından işgal edilmiş. Bir iki koridor geçtik, önünde bir inzibat neferi bir de polis duran bir kapıda durduk. Paşa parmaklarıyla kapıya vurdu. İçeriden cılız ince bir ses geldi: 'Giriniz.' Buraya gelinceye kadar şehzadeye nasıl hitap edeceğimi paşaya sormadığıma yandım. Böyle teşrifat kaidelerinin o kadar cahiliyim ki, beynimin içinde birçok hürmet, tâzim kelimesi dans etmeye başladı. Altes, ekselans, fehamepenah vesaire. Fakat acaba hangisi doğru. Bir pot kırmaktan korkarak Paşa'nın peşinden içeri girdim. Geniş bir salon. Ortada ayakta tıpkı resimde durduğu gibi mumya halinde Şehzade Abdürrahim. Paşa yaklaştı, ben yavaşladım. Paşa eğildi. Şehzade bana baktı. Paşa dedi ki: 'Efendimiz hazretleri, heyetimize memur edilen İstanbul matbuatı

5 *Yeni Gazete*, 2 Mayıs 1919; Çelebi, *age.*, s.26.

6 Burhan Cahid, "Heyet-i Nâsiha ile Beraber", *Yeni Gazete*, 27 Nisan-19 Mayıs 1919 ve Burhan Cahid, "Facia İçinde Komedi: Heyeti Nâsiha Konya Yolunda", *Yeni Mecmua*, Sene:1, No: 9-13, (30 Haziran-28 Temmuz 1939.)

mümessili Burhan Cahid Bey arz-ı tazimat ediyor.' Şehzadenin süzölmüş bal rengi gözleri gülümser gibi oldu. Dudaklarının kıpırdadığını gördüm fakat ne dediğini duymadım. Uzattığı eli eğilerek sıktım.”⁷

Burhan Cahid, heyetle seyahat halindeyken gazetesine gönderdiği yazıda da şehzade ile karşılaşmasını şöyle anlatmıştır:

“Bursa, 18 Nisan. Hiç alışmadığım halde, Mudanya’dan Bursa’ya otuz kilometrelik mesafeyi acemi bir ester üzerinde düşe kalka yürüdüktan sonra toz toprak içinde ve çok dayak yemiş bir adam gibi Bursa’yı tutabildim. Bursa bayraklar içinde. İlk sorduğum Bursalı, şehzade hazretlerinin maiyeti ile birlikte Ulu Cami’ye cuma namazını eda için azimet buyurdıklarını söyledi. Elbise bile değiştirmeden camii-i şerife şitâb ettim... Edâ-yı salatın hitamında belîğ bir dua okundu... Şehzade hazretleri câmiden çıkarken halk kendilerini bir sitayişkâr bir tazim ile takip ediyordu. Halk bir türlü dağılmıyor, birçokları şehzade hazretlerini teşyi ediyorlardı... Şehzade hazretleri mültefit, sevimli ve mütebessim simalarla herkesin kalbinde ince tahassüsler bırakıyor... Şehzade-i âli her vakit refakatlerinde bulunan zevat-ı kiram ile tatlı tatlı sohbet etmekte ve herkese karşı mültefit bulunmaktadır. Kendilerine takdim olduğum zaman birlikte geçireceğimiz tatlı seyahatten memnun kalacağımı tenezzülen beyan buyurdular...”⁸

Bu durumu, yeni devirde geçmişin alabildiğine kötülenmesinin tipik bir örneği ve subjektif değerlendirmeler olarak kabul edebiliriz. Ancak aşağıdaki satırlar, zorlama yorumdan öte hayal ürünü bir nitelik göstermektedir. Burhan Cahid, heyetle birlikte bulunduğu Konya’da, İzmir’in işgalini öğrenir. Ertesi gün kolordu kumandanı miralay Fahrettin (Altay) Bey’i görmek için kolorduya giderken karşılaştığı bir subayla aralarında geçen konuşmayı özetle şöyle anlatır:

“Yolda akşam beraber bulunduğumuz bir zâbit gülerek yanıma geldi:

- Bir haber var çok mühim.
- Nasıl?
- Mustafa Kemal Paşa Samsun’a çıkmış.
- Ya!

Ya! diye hayret etmem zâbiti izahat vermeye mecbur etti... Garip değil

7 Bırhan Cahit, “Heyeti Nâsiha Konya Yolunda”, *Yeni Mecmua*, No: 9, (30 Haziran 1939), s.13- Cahit, “Heyeti Nâsiha Konya Yolunda”, *Yeni Mecmua*, No: 10, (7 Temmuz 1939), s.10.

8 *Yeni Gazete*, 21 Nisan 1919.

mi? Bu haber resmî şekilde olmamakla beraber derhal Konya'da yayılıverdi. Herkesin ağzında bir "Mustafa Kemal Paşa" *sözü dolaşmaya başladı... Mustafa Kemal Paşa'nın* Erzurum'a doğru çekildiği de peyderpey gelen haberlerden anlaşılıyor... Akhisar'da, Salihli'de, "Vatan" cemiyetleri kurulduğu, silahlı müdafaa için teşkilât yapıldığı söyleniyordu. O sıralarda Ali Çetinkaya Edremit'te bir alaya kumanda ediyor ve düşmana ilk kurşunu atıyor. Balıkesir'de Kâzım Paşa bir firkanın başında bulunuyor. Eski Başvekil Celâl Bayar teşkil ettiği millî kuvvetlerle Demirci Efe'yi de alarak ilk mukavemet siperlerini kuruyordu..."⁹

Burhan Cahid'in de heyetle birlikte 18 Mayıs 1919 günü İstanbul'a döndüğünü¹⁰ yazdığımızda, yukarıdaki satırların hayal sınırını zorladığı kendiliğinden anlaşılır.

2. İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati

Millî Mücadele Dönemi'nde iyi ilişkiler kurulan ve Lozan Barış Antlaşması'nı onaylayan ilk İtilaf Devleti olan İtalya, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye için büyük bir tehdiye dönüştü. 31 Ekim 1922'de iktidara gelen Benito Mussolini, Romalıların "mare nostrum" (Bizim Deniz) olarak isimlendirdikleri Adriyatik ve Akdeniz'de aktif ve kendi ifadesiyle "yeni ve dinamik"¹¹ bir dış politika izlenmeye başladı. Mussolini'nin revizyonist dış politikasının Türkiye'yi ilgilendiren kısmı, İtalya'nın Adriyatik ve Doğu Akdeniz'deki hedeflerini güvence altına aldığı gizli Londra Antlaşmaları ve St. Jean de Maurienne Antlaşmalarındaki vaatlere geri dönmesi oldu. Musul sorunu nedeniyle Türkiye'nin İngiltere ile ciddi sorunlar yaşadığı 1924-1926 yıllarında, İtalyan tehdidinin, kesin karar verilmemiş olmasına rağmen, bir işgal niyetine dönüştüğünü biliyoruz. Türkiye'nin çeşitli ülkelerle sorunların çözmeye başlaması, İtalya ile ilişkilerin de düzelmesi sürecini başlattı. 2 Nisan 1928'de Milano'da Mussolini ile Hariciye Vekili Tevfik Rüşdü (Aras) arasında yapılan görüşmenin ivme kazandırdığı müzakereler, 30 Mayıs 1928'de Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı.¹² Türkiye-İtalya ilişkilerinin

9 Burhan Cahit, "Heyeti Nâsiha Konya Yolunda", *Yeni Mecmua*, No: 12, (21 Temmuz 1939), s.13- Burhan Cahit, "Heyeti Nâsiha Konya Yolunda", *Yeni Mecmua*, No: 13, (28 Temmuz 1939), s.6-7.

10 İkdam, Alemdar, *Yeni Gazete*, 19 Mayıs 1919, Burhan Cahit, "Heyeti Nâsiha Konya Yolunda", *Yeni Mecmua*, No: 13, (28 Temmuz 1939), s.7.

11 H. James Burgwyn, *Italian Foreign Policy in the Interwar period*, Westport, Connecticut London 1997, s.18.

12 Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye-İtalya ilişkileri için bakınız: Mevlüt Çelebi, "Türk

“göreceli barış dönemi” olarak nitelediğimiz bu dönemde karşılıklı olarak önemli ziyaretler de yapıldı. İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dino Grandi’nin 16-22 Aralık 1928 tarihinde yaptığı ziyaretten sonra, Türkiye Başvekili İsmet İnönü, İtalya’yı ziyaret etti. (22- Mayıs-2 Haziran 1932)¹³

İsmet Paşa, beraberinde siyasetçi ve gazetecilerin de yer aldığı kalabalık bir heyetle 22 Mayıs 1932 günü İstanbul’dan, İtalyanların tahsis ettiği Tevere vapuruyla yola çıktı. 24 Mayıs sabahı Brindisi’ye varan İsmet Paşa ve heyeti, buradan, özel bir trenle Roma’ya hareket etti. Türkiye Cumhuriyeti Başvekili İsmet Paşa ve Türk heyeti, 25 Mayıs 1932 sabahı saat 09.30’da Roma’ya vardılar. Türk heyeti, İtalya Başbakanı Benito Mussolini ve Dışişleri Bakanı Dino Grandi tarafından istasyonda karşılandı. Türk heyetinin Roma istasyonunda Mussolini tarafından karşılanması konusunda, seyahate katılanlardan Falih Rıfkı Atay şunları yazmıştır:

“İnönü, İtalya’ya giderken Atatürk, ‘Sen Türkiye’nin Başvekilisin. Mussolini de resmen İtalya’nın başvekilidir. Arada hiçbir fark tanımayacaksınız’ demişti. Yolda idik. İlk verilen programda Mussolini istasyona gelmiyordu. Türk heyeti eğer program değişmezse, yarı yoldan memlekete döneceğini protokolcülerine haber verdi. Trende bir telaştı gitti. Roma’ya vardığımız zaman İtalya Başvekili Mussolini sırtında jaketatayı ve başında silindir şapkası ile Türkiye Başvekili’ni bekliyordu.”¹⁴

Falih Rıfkı Atay’ın yazdıklarından hareketle Güneri Cıvaoglu da kaleme aldığı bir yazıda bu olay hakkında şunları yazmıştır:

“Devrin Başbakanı İsmet Paşa’nın, Türkiye’den bir resmî ziyaret için, İtalya’ya gidişi bağlamındadır. İnönü, vapurla Napoli’ye vardığında, ‘Roma tren istasyonunda Mussolini’nin karşılamayabileceği’ haberini alır. Roma’ya, derhal, şu tavrını iletir: ‘İstasyonda, Mussolini tarafından karşılanmayacaksam, resmi geziyi burada iptal ediyorum, geri dönüyorum.’ Mussolini, yelkenlerisuya indirir. İnönü’yü, törenle, garda, şahsen karşılayacağını söyler.”¹⁵

Kaynaklarına Göre Atatürk Dönemi’nde Türk-İtalyan Siyasî İlişkileri”, Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, (25-29 Ekim 1999-Türkistan-Kazakistan), *Bildiriler*, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2000, ss.265-287; Mevlüt Çelebi, “Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü (1923-1938)”, *Türkler*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.661-671. 13 İsmet Paşa’nın İtalya seyahati hakkında şu kaynaklara bakılabilir: Mevlüt Çelebi, *Başvekil İsmet Paşa’nın İtalya Seyahati ve Yankıları*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir 2009; Mevlüt Çelebi, “Başvekil İsmet Paşa’nın İtalya Seyahati”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXII, S. 2, (Aralık 2007), s.21-52.

14 Falih Rıfkı Atay, Çankaya, İstanbul 1968, s.550.

15 Güneri Cıvaoglu, “Roma’dan alarm!”, *Milliyet*, 30 Eylül 1998.

Falih Rıfki Atay'ın ve ondan esinlenen Güneri Cıvaoglu'nun ifadeleri gerçeği yansıtmamaktadır. Daha seyahat gündeme geldiği andan itibaren Mussolini'nin, İsmet Paşa'nın seyahatini iade etmesini şart koşan bir devletin, karşılama töreninde, muadil durumda olan başbakanın bulunmasını istemesi son derece doğaldır. İsmet Paşa'nın mihmandarlığına memur edilen İtalyan Albay Soletti'nin, Cumhuriyet gazetesi yazarına 22 Mayıs günü program hakkında yaptığı açıklamadaki şu sözleri önemlidir: "Çarşamba günü sabahleyin saat dokuzda Roma'da bulunacağız. Duçe, Başvekil Hazretlerini bizzat istikbal edecektir."¹⁶ Ayrıca, seyahat başlamadan önce İtalya Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan seyahat programının 25 Mayıs Çarşamba gününde şunlar yazılmıştır: "Saat: 9.30 Roma'ya varış. Hükûmet Başkanı Hazretleri, misafirlerini istasyonda karşılayacaklar."¹⁷

Falih Rıfki'nin yıllar sonra neden böyle bir iddiada bulunduğunu anlamak zordur. Seyahat esnasında geziye dair yazılar kaleme alan Falih Rıfki'nin bu iddiasını, açıkça yazmasa bile, en küçük bir imada dahi bulunmadığını biliyoruz. Hatta seyahatten çok memnun olduğunu gösteren çeşitli ifadeleri yayınlanmıştır. İşte onlardan biri: "Gazi Türkiye'si, İtalyan dostluğuna verdiği kıymete, aynı derecede samimi ve hakikaten itimatbahş bir mukabele görmekle çok mütehasstir."¹⁸ Falih Rıfki'nin dışında seyahate katılan diğer gazeteciler de ileri sürüldüğü gibi, Mussolini'nin İsmet Paşa'yı karşılamayacağını öğrenen Türk heyetinin geri dönme kararı verdiği iddiasına dair hiçbir şey yazmadılar. Tam aksine, seyahatin en başından itibaren Mussolini'nin İsmet Paşa'ya ve heyetine verdiği öneme ve gösterdiği özene dair örnekler anlattılar. Milliyet gazetesinin başyazarı ve Siirt Mebusu Mahmut İtalya'dan gönderdiği ilk mektubunda, İsmet Paşa'nın Roma'da karşılanması hakkında şunları yazdı: "Bugün Roma'ya geldik... İsmet Paşa ve Türk heyeti Brindisi ve Bari'den Roma'ya kadar; Mussolini'nin treni ile gelmişlerdir. Başvekilimiz Roma garında Mussolini, Grandi, Roma valisi bazı bakanlar ve birçok resmî kişi ve generaller tarafından karşılandı..."¹⁹

16 Cumhuriyet, 23 Mayıs 1932.

17 *Visita in Italia S.E. Ismet Pascià Presidente del Consiglio della Repubblica Turca, (24-30 Maggio 1932)*, Ministero degli Affari Esteri, Roma, 1932, s.5.

18 Falih Rıfki, "Türk-İtalyan Dostluğunun Manası", *Hakimiyeti Milliye*, 28 Mayıs 1932.

19 Siirt Mebusu Mahmut, "İtalya'da Umumi ve Heyecanlı Bir Faaliyet Var", *Milliyet*, 29 Mayıs 1932.

Vakit gazetesi başyazarı Mehmet Asım'ın İsmet Paşa'nın Roma'da karşılanışına ait izlenimleri de özetle şu şekildeydi:

“İsmet Paşa Hazretleri ile maiyetini bu defa Brindisi'den alıp götüreren tren Roma'ya vardığı zaman en yüksek ricalden meydana gelen karşılama heyetinin başında bizzat Mussolini hazır bulunuyordu. Türkiye başvekilini en evvel istasyonda selamlayan ve büyük bir nezaketle elini sıkkan da kendisi oldu. Dost bir hükümet reisi sıfatıyla Roma'ya giden İsmet Paşa Hazretleri doğrudan doğruya bizzat bu memleketin başvekilii tarafından istasyonda karşılanmış ve selamlanmış olması pek tabii ve basit bir hâdise gibi görülebilir. Fakat bu hâdisenin şimdiye kadar Faşist İtalya tarihinde ilk defa vâki olan bir şey olduğu düşünülürse, sadece bu karşılama tarzının bile Türk-İtalyan dostluğu noktasından kıymetli bir mânâsı bulunduğu anlaşılır... Bununla beraber ilave edeyim ki, Mussolini'nin Türk heyetine karşı daha ilk temasta gösterdiği nezaket eseri bundan ibaret de değildir. Çünkü Başvekil Paşa ile Tefik Rüştü Bey ve hanımefendiler arabalarına binip Grand Hotel'e hareket ettikten sonra istasyondan ayrılmamış, maiyeti heyetine dâhil olan ve yol arkadaşlarının en sonuncusu arabaya bininceye kadar orada ayakta beklemiştir.”²⁰

Atay'ın ve ardından Güneri Cıvaoğlu'nun yazdıkları, her Türk'ün göğsünü kabartacak türden ifadelerdir. Fakat bu yapılırken, tarihî gerçekleri göz ardı etmek, istemeden yanlış anlamalara yol açabilir. Bu olay, Atatürk ve arkadaşlarının bağımsızlığa verdikleri öneme bir örnek olarak bu olay gösterilmek istenmiş olsa bile buna gerek olmadığına, çünkü tarihî gerçekleri yansıtan başka pek çok doğru örnek olduğuna inanıyoruz.

3. Son Padişah Vahdettin'in İtalya'daki Hayatı

İtilaf Devletleri, İstiklâl Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra Lozan'da toplanacak barış konferansına Ankara Hükümeti ile birlikte İstanbul Hükümeti'ni de davet ederek, karşılarında bölünmüş bir Türkiye bulmayı umuyorlardı. Bunun önüne geçmek ve milletin egemenliğini saltanatın olmadığı bir rejimde kullanmasını sağlamak amacıyla Ankara Hükümeti saltanatı kaldırdı. Bundan sonra gelişen bir takım olayların da yarattığı endişeyle, son Osmanlı Padişahı Vahdettin, İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetlerinin Komutanı General Charles Harington'a 16 Kasım 1922 tarihli ve Halife-i Müslimin Mehmet Vahdettin imzalı bir mektup gönderdi. Bu mektupta; “İstanbul'da hayatını tehlikede gördüğünden İngiltere

20 Mehmet Asım, “İtalya Seyahati İntibalarından: 5”, Mussolini ile İlk Temas, *Vakit*, 3 Haziran 1932.

Devleti'ne iltica ve bir an evvel başka bir yere naklini isteyen” son Osmanlı padişahı, maiyetiyle birlikte 17 Kasım 1922 Cuma günü İstanbul’u terk etti ve İngilizler tarafından Malta’ya götürüldü. Hicaz Kralı Hüseyin’in daveti, Vahdettin’in kabulü ve İngilizlerin de olumlu yaklaşması üzerine eski sultan ve maiyeti, 5 Ocak 1923 günü Malta’dan ayrıldılar. Siyasi ve sağlık şartları nedeniyle Mekke’de uzun süre kalamayan eski sultan, Mısır’a geçti. Vahdettin, 10 Mayıs 1923’te Mısır’ın İskenderiye limanından İtalya’nın Cenova kentine giden bir gemiyle hareket etti. Gemi, 12 Mayıs’ta Sicilya adasının güneydoğusunda yer alan Siracusa’ya geldi. İtalya İçişleri Bakanlığı, Cenova Valiliğine, gelen misafirin rahat ettirilmesini bildirdi. 20 Mayıs 1923 Pazar günü Vahdettin, trenle Cenova’dan Sanremo’ya hareket etti. Son padişahın Sanremo’yu tercih etmesinde muzdarip olduğu tüberküloz hastalığına buranın havasının iyi gelmesi, İsviçre’den daha ucuz olması, konsolosluklar, oteller ve gazinoların bulunması etkili oldu.²¹

Vahdettin ve maiyetinin İtalya’ya ve Sanremo’ya gelişleri hakkında bilgi veren Türk kaynaklarında ciddi hatalara rastlanmaktadır. Damat Ferit Paşa’nın yaveri ve 150’liklerden Tarık Mümtaz Göztepe’nin hatıralarında yazıp diğer bazı kaynaklarca da tekrarlanan iddia, Cenova’da Vahdettin’in İtalya Kralı Vittorio Emanuele III ve İtalya Başbakanı Benito Mussolini tarafından karşılandığıdır.²² Tarık Mümtaz Göztepe, İtalya Kralı ile Mussolini’nin San Remo’da Vahdettin ile bir mülakat yaptıkları iddiasını hâyâli bir senaryoyla anlatıyor. Karşılaşmada Mussolini, “Haşmetli Osmanlı İmparatorunu İtalya’nın muazzez misafiri olarak selamlamakla bah-tiyarım” sözleriyle selamlıyor. Vahdettin şu karşılığı veriyor:

“Sinyor Mussolini cenaplarını büyük bir hayranlıkla ve şahsen tebrike imkân bulmakla bah-tiyarım. Haklarındaki hayranlığım, kendilerini bütün meşhur inkılâp kahramanlarından tamamıyla ayran büyük meziyetlerinden dolaydır. Bütün inkılâplar, infilak ettikleri memleketlerin içtimai müesseselerini ve en mukaddes ananelerini tahrip ile işe başladıkları halde, Sinyor Mussolini’nin zât ve eseri bütün bu kaideler arasında bir istisna teşkil etmektedir. Siz alelâde bir inkılâpçı değil, memleketiniz için büyük ve pek hayırlı bir ıslahatçısınız. Yıkmadan yapmayı ancak sizin eserinizde görmek

21 Riccardo Mandelli, *L’ultimo sultano, come l’impero ottomano morì a Sanremo*, Lindau, Torino 2011, s.78-82; Metin Hülagü, *Yurtsuz İmparator Vahdeddin, İngiliz Gizli Belgelerinde Vahdeddin ve Osmanlı Hanedanı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.189-190.

22 Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Gurbet Cehenneminde*, İstanbul 1969, s.100. Bu iddia başka bir kaynakta da, sadece kralın karşıladığı şeklinde yer alıyor. Yılmaz Çetiner, *Son Padişah Vahdettin*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993, s.309.

mümkün olabilmiştir.” Bu karşılaşmadan sonra ikili arasında bir sempati meydana geldiğini ileri süren yazar, Mussolini’nin, dinî günlerde Vahdetin’in tebrik etmeyi ihmal etmediğini iddia ediyor.”²³

Cenova’da Vahdettin’in İtalya Kralı Vittorio Emanuele III ve İtalya Başbakanı Benito Mussolini tarafından karşılandığı ve Sanremo’da bir görüşme yaptıkları iddiası doğru değildir. İtalya İçişleri Bakanlığı, Cenova Valiliğine, gelen misafirin rahat ettirilmesini bildirdi, bunun dışında resmî ya da gayr-i resmî bir karşılama yapılmadı. Burada bir tören yapılmadığı gibi, Vahdettin hakkında çok tanınan bir biyografide geçen, Vahdettin’in Sanremo’ya yerleşmek için geldiğinde vali yardımcısı, belediye başkanı, mahkeme başkanı ve kraliyet savcısı tarafından gayr-i resmî bir törenle karşılandığı²⁴ bilgisi de kuşkuludur. Bizim incelediğimiz İtalya arşiv belgelerinde ve taradığımız İtalyan gazetelerinde böyle bir bilgiye rastlamadık. Vahdettin’in buraya gelişi hakkında bilgi veren, Sanremo’ya yaklaşık 20 kilometre uzaklıkta bulunan Ventimiglia’daki Fransa Konsolosu, 1 Haziran tarihli yazısında, “Sâbık sultanın, beklenenden 15 gün önce ve genel ilgisizlik içinde Sanremo’ya gelip yerleştiğini”²⁵ belirtiyor. Dolayısıyla, gayr-i resmî de olsa, bir karşılama töreni yapıldığı kuşkulu. 16 Mayıs 1926 gecesi geçirdiği kalp krizi sonucu vefat eden Vahdettin, İtalya’da bulunduğu dönemde sadece Kral Vittorio Emanuele III ile bir kere görüşmüştür. İtalya Kralı Vittorio Emanuele III, meçhul asker anıtının açılışını yapmak üzere 12 Kasım 1923’te Sanremo’yu ziyaret etti. Kral ile Vahdettin askerî gazinoda buluştular. Kral, eski sultana, onurunu okşayacak şekilde bir devlet başkanı muamelesi yaptı ve askerî törenle karşıladı.²⁶

4. General Luca’nın Türkiye Hatıraları

Millî Mücadele tarihimize ilgili çalışmaların artarak devam ediyor olması ne kadar memnuniyet vericiyse, dönemin tanıklarının anılarının yeterince değerlendirilememiş olması da o kadar üzüntü vericidir. Türk İstiklal Savaşı’na tanıklık sadece Türklerle sınırlı olmadığı için döneme ait her türlü anı değerlidir. Bu yönüyle, bu dönemde Anadolu’da çeşitli nedenlerden

23 Göztepe, *age.*, s.104-106. Aynı sahne şurada da tekrarlanıyor: Çetiner, *age.*, s.333.

24 Murat Bardakçı, Şahbaba, Pan Yayıncılık, İstanbul 1998, s.299, 312-314.

25 Jean-Louis Bacqué-Grammont-Hasseine Mammeri, “Altıncı Mehmet’in Sürgündeki Hac Yolculuğu ve Birkaç Bildirisi”, *Tarih ve Toplum*, C. III, S. 16, (Nisan 1985), s.277, Dipnot: 51.

26 Mandelli, *age.*, s.96-97; Bardakçı, *age.*, s.321. Murat Bardakçı’nın kitabında görüşme tarihi olarak 12 Kasım 1926 veriliyor. Muhtemelen baskı hatası olmalı, çünkü o tarihte Vahdettin vefat etmişti.

ötürü görev yapan yabancıların tanıklıkları da Türk tarihinin bu devrinin gereği gibi araştırılmasına sağlayacağı katkı da ortadadır. Antalya'dan Kuşadası'na kadar Anadolu'da geniş bir bölgeyi işgal eden İtalyanların anılarının da çok kıymetli bilgiler içereceği düşünülebilir. Ne var ki, Türklere ait anılarla ilgili kuşkular yabancı tanıklıklar için de geçerlidir. Verilecek bilgilerin yanlışlığı ya da yanlışlığı durumu içinde çıkılmaz hale getirebilir.

Burada anılarını ele alacağımız kişi, Millî Mücadele döneminde Kuşadası bölgesinde 379. Jandarma Takım Komutanı olarak görev yapan Teğmen Ugo Luca'dır. Haziran 1956'da Ağah Erozan başkanlığında bir parlamento ve basın heyeti, İtalya'yı ziyaret ettiğinde, heyette bulunan gazeteci Bedirhan Çınar, Ugo Luca (1892-1967) ile bir röportaj yapar. Milliyet gazetesinde 4-16 Ocak 1959 tarihinde yayınlanan mülakatta General Luca, Türkiye'de bulunduğu döneme ait çoğu kuşkulu ve yanlış pek çok bilgi vermiştir. Bunlara geçmeden önce Luca'nın anlattıklarının geniş bir özetini vereceğiz.

Luca, Anadolu'ya gelip Türkleri tanımadan önce müthiş bir Türk düşmanı idi ve Türklerden nefret ederdi. Luca; İtalyanların Kuşadası'na bir miktar asker çıkardıklarında Hâriciye Nâzırı olan Sforza'nın yaverliğini yapıyordu. Aynı zamanda da gizli istihbarat teşkilatında çalışıyordu:

“Bir gece beni alelacele Hâriciye Nâzırı'nın yanına götürdüler ve Kuşadası'ndaki bir avuç İtalyan askerinin başına kumandan tayin edildiğimi bildirdiler. Derhal yola koyuldum ve 1919 yılının şubat ayı içinde Kuşadası'na çıktım... Kuşadası'na ayak bastıktan sonra niyetim çok kötü idi. Türkleri elimden geldiğince ezecek ve atalarımın intikamını alacaktım. Tam bir ay ada halkına mümkün olan kötülüğü yapmaya çalıştım. Bir gece idi, sahildeki küçük bir gazinoda şerefime sofraya kurmuş olan birkaç yerli Rumla oturup içki içmiş, geç vakit sarhoş bir halde ikâmet ettiğim evin yolunu tutmuştum... Evime ulaşmak için dar bir sokaktan geçmem icap ediyordu. Buraya sapıp birkaç adım attıktan sonradır ki...” Tanımadığı bir Türkün tabancasının namlusunu göğsüne dayadığını, bildiği az Türkçe ile ‘yapma, yapma’ dediğini ve adamın bunun üzerine uzaklaştığını anlatır. Bu olaydan 10 gün kadar sonra bir akşamüzeri 8-10 Rumun, Hasan Reis adındaki bir balıkçıya saldırdıklarını görür. Kendisine en iyi balıkları verdiği için sempati beslediği bu genci, Rumların elinden kurtarır. Ertesi gün makamına gelen Hasan, ‘hayatını kurtardığı için’ Luca'ya teşekkür eder ve ‘iyi ki o gece sizi öldürmemişim’ der. Luca, sonrasını şöyle anlatır: “Yunanlıların İzmir'i işgal edip genişlemeye başlamaları üzerine Türklerin oluşturduğu mukavemete el altından yardım ediyordum. Kuşadası'nda

da gizli bir mukavemet teşkilatı kurulmuştu. Bundan haberim vardı. En iyi arkadaşım haline gelmiş olan Balıkçı Hasan Reis ile Balıkçı Mehmet Reis, bu teşkilatın en mühim elemanları arasında bulunuyorlardı. Hasan Reis'in, kasabanın kenarında, sahilde küçük bir evi vardı. Burada yapılan gizli toplantılara bazen ben de katılıyordum..." Kendilerine malzeme getirilen İtalyan gemisine gizlice binen ve huzuruna getirilen Şükrü Saraçoğlu ile Mahmut Esat Bozkurt'u serbest bıraktığını anlatan Luca, bir süre sonra da Vâsıf Bey ile tanışır ve bunlarla çok iyi arkadaş olur. Luca'nın bundan sonra anlattıkları gerçekten dikkat çekicidir. Yürürken, sağ bacağındaki yara yüzünden aksayan Luca'nın anlattığına göre; İtalya'ya dönmesi için emir gelince, Şükrü Saraçoğlu, Luca'ya, kendilerine katılmasını söyler. Kabul eden Luca, üniformasını çıkartır ve zeybek elbisesi giyer. Aydın'da, Yunan bölüğüne taarruz ederler. Cellat Bataklığı denilen yerdeki çatışmalarda yaralanır. Bundan sonra yürürken, hep aksar. Luca, 1923 Şubat'ında İtalya'ya döner. İtalya'ya dönerken, Türkiye'de Yunanlılara karşı savaşmasına şöyle bir gerekçe bulur: "Türk çetelerinin eline esir düşmüş, serbest bırakılınca da ülkesine dönmüştür." Luca, Atatürk ile de Eskişehir'de karşılaştığını ileri sürmüştür. Anlattığına göre, Atatürk, Saraçoğlu Şükrü Bey'in takdim ettiği Luca'nın elini sıkarken; "Adınızı daha önce de işittim. Yaptıklarınız için teşekkür ederim. Türkler, kendilerine yapılan iyiliği de kötülüğü de asla unutmazlar" demiş. Sonra gülümseyerek, "Meşhur hikâyeyi de işittim. Şükrü Bey anlatmıştı, çok hoşuma gitti. Zeki ve cesur kimseleri severim. Başarınızdan dolayı sizi ben de tebrik ederim."

Der. Atatürk'ün sözünü ettiği meşhur hikâyeyi Luca şöyle anlatır: Yunanlılar, Kuşadası civarında bir cephanelik kurmuşlardı. Türkler, çok iyi korunan ve eski bir değirmenin kale haline getirilmesinden ötürü ele geçiremedikleri depo için bir plan hazırlarlar. Plana göre, Luca resmî üniformasını giymiş, Şükrü Bey de onun misafiri bir Fransız gazeteci kimliğine bürünmüştür. Birlikte cephaneliğin bulunduğu bölgeye giderler ve Yunan askerleri tarafından esir alınırlar. Askerlere, avlanmak için çıktıklarını ve kaybolduklarını söylerler. Askerler ve Yunan bölüğünün komutanı bu yalana inanırlar. Gece, içtikleri içkinin etkisiyle sarhoş olurlar ve Yunanlılar Luca ile Şükrü Bey'e geceyi geçirmeleri için bir oda verirler. Gece yarısı, Luca ve Şükrü Bey, 4 subayı ve 9 nöbetçiyi kısıkrak bağlarlar. Diğer Yunan askerleri durumu fark ettiklerinde, dışarıda beklemekte olan Türk çetesinin elemanları depoya çoktan girmişler ve cephaneliğin muhtemelen yarısını boşaltmışlardı. Kısa süren bir müsademedden sonra geriye çekilirler. Yerleştirdikleri dinamitlerin patlaması üzerine depo yanar. Bu olaydan sonra arkadaşları Luca'ya, planın hazırlanmasındaki kurnazlığından dolayı

“Şeytan” lakabını takarlar. Türkiye’den ayrıldıktan sonra da Türklerle ilişkisine devam ettiğini anlatan Luca, bu döneme ait şu anısını anlatır: 1930 Ekim’inde Türkiye’nin Roma Büyükelçisi olan Vâsıf Çınar bir balo verir. Davetli olmamasına rağmen Luca elçiliğe gider ve kapıdaki görevliye Türkçe olarak, büyükelçiye “Şeytan” isimli birisinin kendisine görmek istediğini bildirmesini rica eder. Vâsıf Bey, kendisini bekleyen subayı görünce, Luca ile sarmaş dolaş olurlar. Birlikte balonun yapıldığı salona girerken, orada bulunan Mussolini, bir İtalyan subayının Türk elçisiyle böylesine samimi olmasından dolayı rahatsız olur. Bir albay aracılığıyla Luca’yı oradan kısa zamanda göndertir.²⁷

4.1. Luca’nın Anılarındaki Yanlışlar

Çok geniş bir özetini verdiğimiz General Luca’nın anlattığı olayların büyük bir kısmı gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Bir kısmını, hafızasının yanlışmasına vermek mümkün olsa bile, diğer kısmı tarihî gerçeklerle taban taban zıttır. General Luca’nın anlattıklarında gerçek payının olması ve Millî Mücadele Dönemi hakkında bir takım itiraflarda bulunması da, ne yazık ki, gerçek dışı olayların gölgesinde kalmaktadır. Bunun dışında, İtalyan generalinin anlattığı bir takım olayların doğruluğunu ya da yanlışlığını ortaya koyma imkânına da sahip değiliz. Yine de, General Luca’nın bazı yanlışlarına değinmek istiyoruz.

Luca’nın Kuşadası’na gelişi hakkında verdiği bilgilerde yanlışlığı görülmektedir. Ona göre, kendisini gizli bir görevle Şubat 1919’da Kuşadası’na gönderen, dönemin Hâriciye Nâzırı Kont Sforza’dır. Oysa Şubat 1919’da İtalya Dışişleri Bakanı Sidney Sonnino idi ve Kont Sforza, İstanbul’da yüksek komiser olarak görev yapmaktaydı. 1919 Şubatı’nda Kuşadası’na geldiği ve bir ev tutup Türklere bir ay boyunca elinden gelen kötülüğü yapmaya çalıştığı da doğru değildir. Kuşadası da diğer Batı Anadolu kıyıları gibi, gizli antlaşmalarla İtalya’ya vaat edilmişti. Mondros Mütarekesi’nden sonra İtalyanlar, Kuşadası’nda da işgale hazırlık mahiyetinde bir takım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ancak, General Luca’nın ileri sürdüğü gibi, Kuşadası’nda, başlarına komutan olarak tayin edilip görevine başladığını iddia ettiği Şubat 1919’da, “bir avuç İtalyan askeri” yoktu. İtalyan makamları Yunanlıların İzmir’i işgal etme ihtimaline karşılık, Kuşadası’nı işgal etmeye 11 Nisan 1919’da karar vermişlerdir.²⁸ Nitekim Kuşadası, Paris Barış Konferansı’nın, Yunan birliklerinin İzmir’e çıkmasına izin verdiği 6 Mayıs’tan bir gün sonra

27 Mevlüt Çelebi, “Bir İtalyan Generalinin Türkiye Anılarındaki Yanlışlar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* XIII, İzmir, (2001), s. 105-112.

28 *Ufficio Storico Stato Maggiore dell’Esercito, (USSME)*, E3-2/3.

kasabaya gelen Regina Elena kruvazöründen karaya çıkan askerler tarafından, 14 Mayıs 1919 günü işgal edilmiştir.²⁹ Dolayısıyla General Luca'nın Kuşadası'na gelmesi bu tarihten sonradır. Kaldı ki, kendisi Kuşadası'ndaki bütün birliklerin değil, sadece 379. Jandarma Takımının komutanı olarak görev yapmıştır. İtalyan arşivlerinde, o dönemde rütbesi teğmen olan Luca'nın işgalden önceki döneme ait hiç bir raporuna rastlamadığımız halde, işgal sonrasında faaliyetleri hakkında, 379. Jandarma Takım Komutanı olarak, Anadolu'daki İtalyan işgal kuvvetlerinin karargâhı olan Söke'ye ve Rodos'a gönderdiği bir hayli raporuna rastladık ki, bir kısmından aşağıda söz edeceğiz.

Hatırlanacağı üzere General Luca, sağ bacağının aksamasını, Türklerle birlikte Yunanlılara karşı çarpışırken yaralanmasıyla açıklamıştı. Anlattığına göre, İtalya'ya dönmesi için emir alınca, bu emre uymamış, üniformasını çıkartarak Türklerle birlikte Yunanlılara karşı savaşmıştır. Daha sonra İtalya'ya 1923'te dönerken de gerekçe olarak, Türk çetelerinin eline esir düştüğünü ileri sürmüştür. Bu ifade, pek çok bakımdan önemli ancak yanıltıcıdır. İtalyanların, Batı Anadolu bölgesinde işgal ettikleri yerlerin Kuvâ-yı Milliye birlikleri tarafından, Yunanlılara karşı saldırı için kullanıldığı ve ortak düşman durumunda olan Yunanlılara karşı İtalyanların, Türklere el altından yardım yaptıkları doğrudur. Ancak bu, Teğmen Luca'nın, ya da diğer İtalyan askerlerinin zeybek elbisesi giyip Yunanlılara karşı savaşmalarına varacak kadar da değildir. Bir defa; Teğmen Luca'nın, İtalya'ya dönmesi için emir aldığı kuşkuludur. Ancak, Mayıs 1919-Nisan 1922 tarihleri arasında Kuşadası'ndaki görevinin başında olduğu kesindir. Elimizde Teğmen Luca'nın gönderdiği raporlar bulunmaktadır ve bunlarda Türklere karşı çok iyi niyetler taşıdığını görmek de mümkün değildir. Teğmen Luca'nın, bağlı olduğu Söke'ye ve Rodos'a gönderdiği raporlardan bir kaç tanesini zikretmek, onun görevi başında olduğunu göstermeye yetecektir. Demirci Mehmet Efe'nin faaliyetleri hakkında, 6 Aralık 1919'da gönderdiği bir rapor.³⁰ Selçuk'ta Yunan komutanla yaptığı görüşmeyi anlattığı 8 Ocak 1920 tarihli bir mektubu.³¹ 31 Aralık 1920 günü gönderdiği on günlük olayları anlattığı bir rapor. Bu raporunda; Kuşadası'nda, 26 Aralık günü bütün halkın hazır bulunduğu câmiddeki bir toplantıda konuşulanları muhbirleri aracılığıyla öğrenmiş ve Rodos'taki komutanlığa bildirmiştir. Raporda, ayrıca Mahmut

29 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemi'nde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002, s. 96.

30 *Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri*, Affari Politici, (ASDMAE-AP), 1919-1930, Busta, (B.), 1645-7740.

31 *USSME*. E3-16/2.

Esat Bey'in de bulunduğu katılımcıların yaptığı konuşmalar muhbirler aracılığıyla öğrenilerek komutanlığa gönderilmiştir.³² Söke'ye 2 Şubat 1921'de gönderdiği başka bir yazıya³³ ve 21 Nisan 1922 tarihli bir belgeye göre de Teğmen Luca, o tarihte Kuşadası'nda görevinin başında bulunuyordu.³⁴ Bu belgeleri artırmak mümkün ise de gerek görmüyoruz. Bir kişinin, aynı anda hem İtalyan ordusunda görev yapması hem de Türklerle birlikte Yunanlılara karşı savaşması mümkün olamayacağına ve Teğmen Luca'nın İtalyan ordusundaki görevine devam ettiği kesin olduğuna göre, Türklerle birlikte Yunanlılara karşı savaştığı doğru değildir.

Diğer taraftan, 1923'te Türkiye'den İtalya'ya dönerken ileri sürdüğü, "Türk çetelerinin eline esir düştüğü" gerekçesi de inandırıcı değildir. Çünkü Kuşadası Muavin Konsolosu Francesco Costa Sanseverino'nun İzmir Başkonsolosluğu'na gönderdiği Menderes Bölgesi'ndeki İtalyan askerlerinin tahliyesi hakkındaki 21 Nisan 1922 rapora göre Teğmen Luca, Kuşadası'ndaki görevinin başındaydı.³⁵ Kaldı ki, İtalyanların ortadan kaybolan bir subaylarını bulmak için hiç bir şey yapmamış olduklarını düşünmek de mümkün değildir. Nitekim benzeri olaylarda titiz davranmışlardır. Teğmen Luigi Merano, 13 Nisan 1920 akşamı Milas-Muğla yolunda bisikletle giderken öldürülmüştür. Türk ve İtalyan jandarmaları katili yakalamak için işbirliği yapmışlar ve katilleri yakalayarak cezalandırmışlardır.³⁶ Teğmen Luca'nın, muhtemelen Türklere karşı beslediği sempatinin de etkisiyle, olayları çarpıttığını düşünmek en sağlıklı yoldur. Böyle olunca, Teğmen Luca'nın, Şükrü Bey ile birlikte bir Yunan cephaneliğinden silah kaçırmaya da 22 Haziran 1920'de yapılan cellat istasyonu baskınına katılması söz konusu değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın iltifatlarına mazhar olması ve efelelerle birlikte Denizli dağlarında dolaştığı iddiası da gerçekleri yansıtmaktan uzaktır.

General Luca, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Vâsıf Çınar'ın Ekim 1930'da bir balo verdiğini anlatırken de yanlış bilgi vermiştir. Çünkü o tarihte Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Suad (Davaz) Bey idi. Vâsıf Çınar'ın Roma Büyükelçiliği'ne tâyini 1932'de olmuş ve görevine, İtalya'yı resmen ziyaret eden Başvekil İsmet Paşa ile birlikte giderek başlamıştır.

32 *ASDMAE*-AP. 1919-1930, B. 1656-7763; *USSME*. E3-13/4.

33 *USSME*. E3-34/7.

34 *ASDMAE*-AP. 1919-1930, B. 1673-7806.

35 *ASDMAE*-AP. 1919-1930, B. 1673-7806.

36 Çelebi, *age.*, s.206.

Luca'nın anıları bağlamında dile getireceğimiz bir hata da, burada anlatılanların, herhangi bir eleştiri süzgecinden geçirilmeden akademik bir çalışmada kullanılmış olmasıdır. Luca'nın anlattıklarını aynen alan bir kaynaktaki şu satırlar, anıların, herhangi bir eleştiriye tabi tutulmadan kullanılması halinde hangi vahim hatalara yol açılabileceğine çarpıcı bir örnektir: "Kuşadası'nda İzmir'in işgali ile birlikte, balıkçı Hasan Reis ile Balıkçı Mehmet Reis'in de üyesi olduğu bir direniş örgütü kuruldu. Örgüt üyeleri, büyük bir gizlilik içinde ve düzenli olarak üyelerin evlerinde yaptıkları toplantılarda işgal karşısında alınacak tavrı saptamaya çalışıyorlardı. Toplantılarda, Şubat 1919'da Kuşadası'ndaki İtalyan askerlerinin komutanlığına getirilen, ancak daha sonra bölgedeki Kuva-yı Milliye gücüne destek veren Kont Sforza'nın yaveri Ugo Luca adında bir İtalyan subayının da bulunması ilginçti."³⁷ Aynı çalışmada, Cellat İstasyonu'ndaki Yunan müfrezesine bir gece düzenlenen baskına İtalyan subayı Ugo Luca'nın da katıldığı bilgisi tekrarlanmıştır.³⁸

Sonuç

Olayları, olguları, toplumları ve bireyleri, yer ve zaman göstererek ve kendi metodolojisiyle inceleyen bir bilim olan tarihte, anıların büyük değerinin olduğu bir gerçektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecine tanıklık etmiş kişilerin hatıralarının tarihçiler için ne denli kıymetli kaynaklar olduğu da her türlü tartışmanın dışındadır. Böyle olmakla birlikte, anıların, esas itibarıyla subjektif kaynaklar olmasından kaynaklanan ciddi metodolojik sorunları da bünyelerinde barındırdıkları kabul edilmektedir. Dolayısıyla, bu geçiş sürecinde anılar ne kadar önemliyse, bir o kadar da dikkatli ve ciddi eleştiri süzgecine tutulmaya muhtaçtırlar. Tarihçilerin, hatıra türü kaynakları incelerken, General Luca'nın hatıralarında örneklerini gördüğümüz gibi, çok özen göstermeleri gerektiğini tekrar etmede fayda görüyoruz. Zira iletişim çağında bilgilerin internet aracılığıyla ve kontrol edilemeyecek bir hızda ve tahmin edilemeyecek boyutta yaygınlaştığına tanıklık ediyoruz. Bu da, dün-bugün-yarın çizgisinin köprüsü veya taşıyıcısı durumunda olan tarihçilere daha büyük sorumluluk yüklemektedir.

Hatıralardaki yanlışların yaratacağı bir diğer sakınca da, doğru ve gerçeği yansıtan bilgiler üzerinde de kuşkular doğmasına yol açmasıdır. Bu bakımdan anıların, tarihin ve özellikle Cumhuriyet Tarihi'nin vazgeçilmez

37 Şaduman Halıcı, *Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2014, s. 52.

38 Halıcı, *age.*, s. 71.

kaynakları olduğu da inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Bu da, kaçınılmaz olarak bu kaynakları kullananlara daha büyük özen gösterme ve sorumluluk yüklemektedir. Bütün olarak yeni Türk Devleti'nin çağdaşlaştırılmasında tarihe de önemli bir rol yüklenmiştir. Bunun yanı sıra, Türk ve dünya tarihinin bilimsel metotlarla incelenmesi için Türk Tarih Kurumu kurulmuş, pek çok yayın yapılmış ve kongreler toplanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, bilimselliği tartışılmayacak bir yaklaşımla tarihçilerden beklentilerini şu sözle ifade etmiştir: “Tarih yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak mahiyet alır.” Ne var ki, kurucusunun bu yaklaşımına rağmen Cumhuriyetin ilk yıllarında, bazı “tarih yapanların” yaptıkları tarihi yazarken/anlatırken, gerçeklere sadık kalmadıklarını örneklerle inceledik. Bu durumun sadece Türk tarihi ve Türkler için sınırlı olmadığını da General Luca'nın hatıralarında görüyoruz. Anılarda, benmerkezli yaklaşımları, kişilerin kendilerini olduğundan çok ön plana çıkartma gayretlerini ve kasıt taşımayan yanılmaları bir noktaya kadar makul karşılayabiliriz. Ancak bu, olmamışları olmuş, yaşanmışları yaşanmamış ve gerçekleri değiştirmeye dönük kasti bir mahiyet alırsa o takdirde, iş içinden çıkılmayacak derecede büyük karmaşalara yol açar.

Sonuç itibarıyla, Türkiye’de tarihçilik mesleğinin dünya standartlarında yapılması için çok emek vermiş olan hocam Prof. Dr. Salih Özbaran'ın son kitabının başlığına atıfta bulunmak isteriz: “Tarihçilik zor zanaat”³⁹

39 Salih Özbaran, *Tarihçilik Zor Zanaat*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015.

KAYNAKLAR

I-Arşivler

Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Esercito.

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri.

II-Gazeteler

Alemdar, 19 Mayıs 1919

Cumhuriyet, 23 Mayıs 1932.

İkdam, 19 Mayıs 1919.

Yeni Gazete, 21 Nisan 1919, 2, 19 Mayıs 1919.

III-Kitap ve Makaleler

Atay, Falih Rifkı, *Çankaya*, İstanbul 1968.

Bardakçı, Murat, *Şabbaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1998, s.299.

Burgwyn, H. James, *Italian Foreign Policy in the Interwar period*, Westport, Connecticut London 1997, s.18.

Burhan Cahid, "Heyet-i Nâsiha ile Beraber", *Yeni Gazete*, 27 Nisan-19 Mayıs 1919.

Bürhan Cahit, "Facia İçinde Komedi: Heyeti Nâsiha Konya Yolunda", *Yeni Mecmua*, Sene: 1, No: 9-13, (30 Haziran- 28 Temmuz 1939).

Cıvaoğlu, Güneri, "Roma'dan alarm!", *Milliyet*, 30 Eylül 1998.

Çelebi, Mevlüt, "İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nâsihası), 16 Nisan-18 Mayıs 1919", *Atatürk Araştırma Dergisi*, C. 6, S. 18, (Temmuz 1990), s. 561-589.

_____, *Heyet-i Nâsiha*, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri, Akademi Kitabevi, İzmir 1992.

_____, "Nasihat Heyeti'nin Manisa'yı Ziyareti", *Manisa*, S. 13, (Mayıs 1997), s.61-64;

_____, "Türk Kaynaklarına Göre Atatürk Döneminde Türk-İtalyan Siyasî İlişkileri", Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, (25-29 Ekim 1999-Türkistan-Kazakistan), *Bildiriler*, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2000, s.265-287.

_____, “Bir İtalyan Generalinin Türkiye Anılarındaki Yanlışlar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII, (2001), s.105-112.

_____, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002.

_____, “Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü (1923-1938)”, *Türkler*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.661-671.

_____, “Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXII, S. 2, (Aralık 2007), s.21-52.

_____, *Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati ve Yankıları*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir 2009.

_____, “Nasihât Heyeti'nin İzmir'i Ziyareti”, İzmir Kent Ansiklopedisi, Tarih, Birinci Cilt, Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi Yayını, İzmir 2013, s. 289-298.

Çetiner, Yılmaz, *Son Padişah Vahdettin*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.

Falih Rıfkı, “Türk-İtalyan Dostluğunun Manası”, *Hakimiyeti Milliye*, 28 Mayıs 1932.

Göztepe, Tarık Mümtaz, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Gurbet Cehenneminde*, İstanbul 1969,

Halıcı, Şaduman, *Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2014.

Hülagü, Metin, *Yurtsuz İmparator Vahdeddin, İngiliz Gizli Belgelerinde Vahdeddin ve Osmanlı Hanedanı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010,

Jean-Louis Bacqué-Grammont-Hasseine Mammeri, “Altıncı Mehmet'in Sürgündeki Hac Yolculuğu ve Birkaç Bildirisi”, *Tarih ve Toplum*, .c. III, sy. 16, (Nisan 1985), s.268-277.

Mandelli, Riccardo, *L'ultimo sultano, come l'impero ottomano morì a Sanremo*, Lindau, Torino 2011.

Mehmet Asım, “İtalya Seyahati İntibalarından: 5”, Mussolini ile İlk Temas, *Vakit*, 3 Haziran 1932.

Özbaran, Salih, *Tarihçilik Zor Zanaat*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015.

İki Devrin Perde Arkası, Hüsamettin Ertürk Anlatıyor, Yazan: Samih Nafiz Tansu, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1957.

Siirt Mebusu Mahmut, “İtalya’da Umumi ve Heyecanlı Bir Faaliyet Var”, *Milliyet*, 29 Mayıs 1932.

Sun, Zeynel Besim, “Milli Mücadele’de Zeybekler”, *Dün-Bugün*, c.1, sy. 10 (6 Ocak 1956), s.20-21.

Visita in Italia S.E. Ismet Pascià Presidente del Consiglio della Repubblica Turca, (24-30 Maggio 1932), Ministero degli Affari Esteri, Roma, 1932.